

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

© 2016 МЕЛЬНИК Т. М., ЛОШЕНЮК О. В.

УДК 331.556.4:33(477)

Мельник Т. М., Лошенко О. В. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України

У статті розкрито вплив міжнародної трудової міграції на формування міграційних потоків в Україні. Систематизовано основні показники міжнародної міграції населення та представлено динаміку міграційних процесів в Україні. Визначено структуру трудових мігрантів, їх гендерні та галузеві ознаки, вікові групи та рівень освіти. Встановлено країни-лідери, яким надають переваги українські мігранти, та країни, з яких мігранти приїжджають до України. Досліджено позитивні та негативні наслідки міжнародної трудової міграції для України. Проаналізовано динаміку грошових переказів до України, їх цілі та структуру надходження. Проведено порівняльний аналіз обсягів приватних грошових переказів і прямих іноземних інвестицій в Україну. Охарактеризовано фактори спрямування грошових переказів мігрантів, що дозволило констатувати їх використання на відкриття власної справи, інвестування в цінні папери чи акції, придбання товарів, вирішення житлових питань, фінансування освіти тощо. Обґрунтовано позитивний вплив приватних грошових переказів на зростання добробуту сімей мігрантів та економіки України в цілому.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, міграційні процеси, міграційний рух населення, міграційний приріст населення, приватні грошові перекази, прямі іноземні інвестиції, робоча сила.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 13.

Мельник Тетяна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

Лошенко Оксана Вікторівна – аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: losheniuk@gmail.com

УДК 331.556.4:33(477)

UDC 331.556.4:33(477)

Мельник Т. Н., Лошенко О. В. Влияние международной трудовой миграции на экономику Украины

В статье раскрыто влияние международной трудовой миграции на формирование миграционных потоков в Украине. Систематизированы основные показатели международной миграции населения и представлена динамика миграционных процессов в Украине. Определена структура трудовых мигрантов, их гендерные и отраслевые признаки, возрастные группы и уровень образования. Установлены страны-лидеры, которые предпочитают украинские мигранты, и страны, из которых мигранты приезжают в Украину. Исследованы положительные и отрицательные последствия международной трудовой миграции для Украины. Проанализированы динамика денежных переводов в Украину, их цели и структура поступления. Проведен сравнительный анализ объемов частных денежных переводов и прямых иностранных инвестиций в Украину. Охарактеризованы факторы направления денежных переводов мигрантов, что позволило констатировать их использование на открытие собственного дела, инвестирование в ценные бумаги или акции, приобретение товаров, решение жилищных вопросов, финансирование образования и т. д. Обосновано положительное влияние частных денежных переводов на рост благосостояния семей мигрантов и экономики Украины в целом.

Ключевые слова: международная трудовая миграция, миграционные процессы, миграционное движение населения, миграционный прирост населения, частные денежные переводы, прямые иностранные инвестиции, рабочая сила.

Рис.: 5. **Табл.:** 3. **Библ.:** 13.

Мельник Татьяна Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой международных экономических отношений, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

Лошенко Оксана Викторовна – аспирантка кафедры международных экономических отношений, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: losheniuk@gmail.com

Melnyk T. M., Losheniuk O. V. The Impact of the International Labor Migration on the Economy of Ukraine

The article discloses the impact of the international labor migration on formation of the migration flows in Ukraine. The main indicators of the international movements of population have been systematized, dynamics of the migration processes in Ukraine have been provided. Structure of labor migrants, their gender and sectoral attributes, age groups and levels of education have been defined. Leaders among the countries, which are preferably chosen by Ukrainian migrants, and the countries, from which migrants arrive to Ukraine, have been determined. Both the positive and the negative consequences of the international labor migration for Ukraine have been examined. Dynamics of money transfers in Ukraine, their objectives as well as structure of income have been analyzed. A comparative analysis of volumes of private remittances along with foreign direct investment in Ukraine has been carried out. The article characterizes the factors of directing the migrant remittances, which provides to confirm their use in opening own business, investing in securities or shares, purchasing goods, solving housing issues, financing education, etc. The positive impact of private remittances on welfare growth of migrant families and the Ukrainian economy in general has been substantiated.

Keywords: international labor migration, migration processes, migration movement of population, migration-based growth of population, private remittances, foreign direct investment, labor force.

Fig.: 5. **Tbl.:** 3. **Bibl.:** 13.

Melnyk Tetiana M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

Losheniuk Oksana V. – Postgraduate Student of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: losheniuk@gmail.com

Міжнародна трудова міграція, яка значно посилася в умовах глобалізації світової економіки, відбулася на ринках праці практично кожної країни. Особливо ці проблеми зачепили Україну, де військові події на сході країни, стрімка девальвація гривні, низький рівень заробітної плати, підвищення

вартості кредитування, зниження реальних доходів та інші політичні та соціально-економічні умови змушують українців шукати роботу за кордоном. Це, своєю чергою, впливає на рівень зайнятості та безробіття, сприяє формуванню міграційних потоків в Україні та зумовлює актуальність дослідження.

Проблематиці міжнародної трудової міграції присвячені роботи багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних економістів: Т. Андерсена, О. Власюк, А. Вільямса, Г. Вітковської, А. Гайдуцького, С. Злупко, В. Іонцева, І. Лапшиної, Е. Лібанової, О. Малиновської, Т. Мельник, В. Орешкіна, Ю. Римаренко, Т. Юдіної, І. Цапенка, А. Філіпенко та інших. Проте, незважаючи на те, що важливі аспекти міжнародної трудової міграції відображені у працях зазначених учених, окремі питання, зокрема вплив міграційних процесів на економіку України, ще достатньою мірою не дістали теоретичного та практичного вирішення.

Метою статті є аналіз стану та динаміки міграційних процесів в Україні та визначення впливу міжнародної трудової міграції на її економіку.

Останніми роками в Україні значно активізувалася трудова еміграція. За даними ООН, станом на 2015 р. чисельність мігрантів становила 4834,9 тис. осіб, що складає 11% від загальної чисельності населення [1]. Коефіцієнт чистої міграції за період 2010–2015 рр. склав 0,2 мігранта на 1000 населення [2]. Розглянемо динаміку основних показників міжнародної міграції населення України (табл. 1).

Як бачимо з даних табл. 1, динаміка міжнародних мігрантів населення України є нестабільною. Так, якщо у 2000 р. їх кількість сягала 5,53 млн осіб, то у 2005 р. вона зросла на 23,5%, але до 2010 р. зменшилася майже на 22,9%. Протягом 2013–2015 рр. відбувся характерний спад кількості міжнародних мігрантів, і у 2015 р. їх кількість, як зазначалося вище, уже становила 4,83 млн осіб. Частка українських мігрантів є досить стабільною, за досліджуваний період вона коливалася в межах від 15% у 2005 р. до 11% у 2015 р.

Важливим аспектом дослідження є аналіз показників руху міграційного населення України. Згідно з даними Держкомстату України, у 2005–2015 рр. міграційний приріст був позитивним (табл. 2).

Зуважимо, що розбіжність статистичних даних зумовлена відмінностями методик урахування міжнародних мігрантів та розвитком нелегальної міграції. Водночас проведені науковцями та практиками дослідження констатують, що реальна кількість працівників-мігрантів значно перевищує офіційну. Це спричинено проблемою нелегальних мігрантів. Так, тільки за 2015 р. Державна міграційна служба України виявила 5111 нелегальних мігрантів [7].

Країнами-лідерами, з яких мігранти приїжджають до України, у 2014 р. стали Росія (14818 осіб), Молдова (2677 осіб), Туркменістан (2570 осіб), Азербайджан (2276 осіб), Узбекистан (1437 осіб) [3]. У зв'язку зі складними політичними стосунками між Росією та Україною та позбавленням Росією митних пільг для українців кількість мігрантів у цьому коридорі дедалі меншає, хоча і залишається на лідируючих позиціях.

Дані Державної міграційної служби України свідчать, що за 2013 р., 2014 р. і 10 місяців 2015 р. українці віддають перевагу США, сусідам полякам та Німеччині, значно менші позиції в топ-рейтингу займає Австралія. Українці також мігрують у Канаду, але останніми роками туди переїжджають порівняно менше українців [8].

За даними ООН, у 2015 р. серед українських трудових мігрантів переважали жінки – вони склали 57% від загальної кількості іммігрантів України [1]. Дана перевага простежується вже впродовж значного періоду: у 2013 р. частка жінок-мігрантів в Україні складала 54%, а у 2010 р. – теж 57% [5; 6].

Таблиця 1

Динаміка абсолютних і відносних показників кількості міжнародних мігрантів населення України

Показник	Рік				
	2000	2005	2010	2013	2015
Кількість міжнародних мігрантів, млн осіб	5,53	6,83	5,26	5,15	4,83
Темп приросту, %	–	23,5	–22,99	–2,09	6,21
Частка міжнародних мігрантів у загальній кількості населення, %	11,0	14,7	11,6	11,4	11,0

Джерело: складено за [1; 4–6].

Таблиця 2

Зовнішня міграція населення України за даними Держкомстату, осіб

Показник міграційного руху населення	Рік										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ²
Кількість прибулих	39580	44227	46507	37323	32917	30810	31684	76361	54100	42698	30659
Кількість вибулих	34997	29982	29669	22402	19470	14677	14588	14517	22187	21599	21409
Абсолютний приріст	4583	4245	6838	4921	3447	16133	17096	61844	31913	21099	9250

Примітки: ¹ – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя; ² – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Інформація сформована на основі наявних адміністративних даних щодо зміни реєстрації постійного місця проживання. Дані попередні.

Джерело: складено за [3].

Працюють українські трудові мігранти переважно на будівництві (майже 50%), у сільському господарстві (11%), на виробництві (12%), на транспорті та у сфері комунікацій (5%), у торгівлі (5%), у готельному, ресторанному або туристичному бізнесі (5%), у галузі охорони здоров'я (2%), надають побутові послуги (8%) [9].

Загалом міжнародна трудова міграція має багато як позитивних, так і негативних наслідків. До позитивних, перш за все, потрібно віднести можливість відчутного покращення матеріального становища заробітчан та їхніх рідних. За даними дослідження МОМ, відчутно помітно, що сім'ї з довгостроковими та короткостроковими мігрантами мають кращий фінансовий стан, ніж сім'ї без трудових мігрантів (рис. 1).

Проте до вищезазначеного необхідно додати й те, що домогосподарства з короткостроковими та довгостроковими трудовими мігрантами не вважають свій фінансовий стан кращим, ніж у домогосподарств країн, що межують з Україною (рис. 2).

Наступним позитивним наслідком трудової міграції є грошові перекази заробітчан, які є вагомим внеском заробітчан в економіку України. Адже вони відіграють важливу роль у фінансовій системі держави, що дозволяє значно стабілізувати платіжний баланс України. Це приводить до мінімізації ризиків з валютним курсом, що, своєю чергою, дозволяє зменшити залежність від міжнародних організацій.

За даними МОМ, опитування трудових мігрантів показало, що грошові перекази мігрантів переважно спрямовуються на заощадження (рис. 3). Вагомим доповненням до цього є те, що приватні грошові надходження мігрантів усе частіше стають депозитними сертифікатами та облігаційними позиками. Це приводить до створення ними накопичувальних рахунків та спрямування коштів на підприємства країни, які надалі можуть бути використані на відкриття власної справи, інвестування в цінні папери чи акції, на придбання товарів тривалого користування або повсякденного попиту, вирішення житлового питання, фінансування освіти ді-

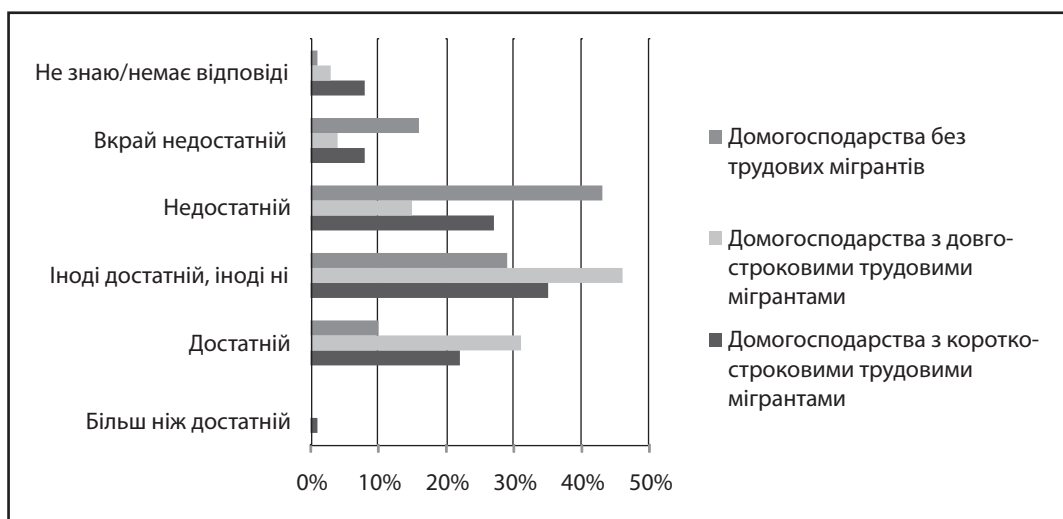

Рис. 1. Фінансовий стан домогосподарств України, % [9]

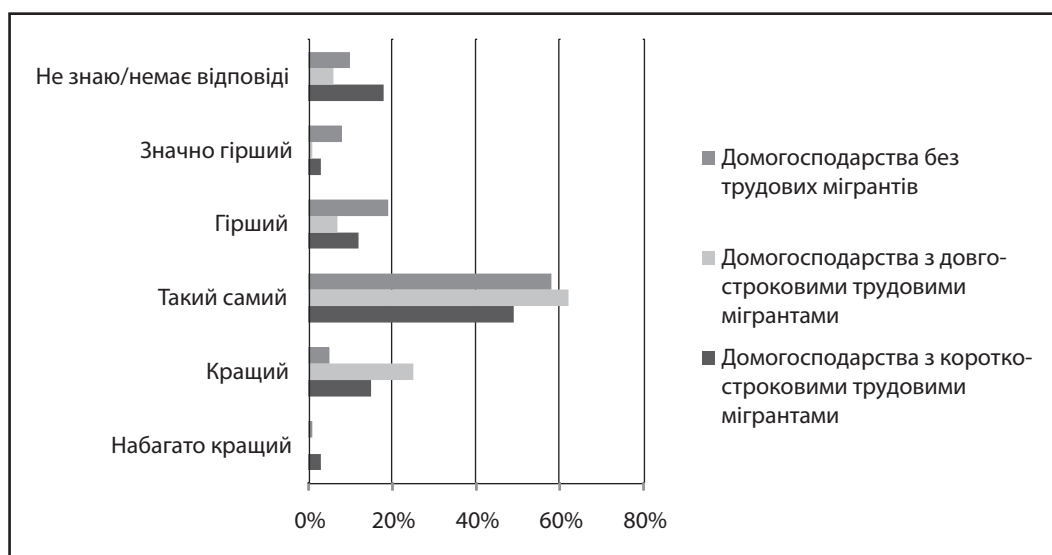

Рис. 2. Оцінка економічного стану домогосподарств України порівняно з іншими мешканцями, що проживають поруч, % [9]

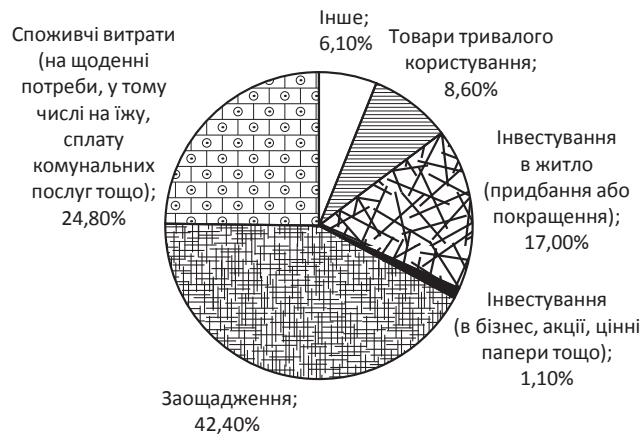

Рис. 3. Цілі грошових переказів в Україну (середнє значення) [9]

тей тощо. Відповідно це не тільки покращить добробут заробітчанин, але й збільшить кількість податкових відрахувань до державного бюджету, покращить ситуацію на місцевому ринку праці. Водночас необхідно зазначити, що вагома частка коштів, зароблених працівниками-мігрантами, йде на споживання, що говорить про проблеми матеріального стимулювання праці в Україні та безробіття частки населення, особливо молоді.

Сьогодні приватні грошові перекази займають свою значну частку у ВВП України. Так, наприклад, за 2015 р. обсяги приватних грошових переказів в Україну становили 5,7% від ВВП [10]. При цьому найбільша їх частка у 2008–2015 рр. надходила з Росії. Проте, починаючи з 2014 р., динаміка суттєво пішла на спад, що свідчить про певне скорочення трудової міграції в цю країну, яке пов'язане з військово-політичною ситуацією.

Наступною країною за величиною обсягів приватних грошових переказів в Україну є США. За 2015 р. до України зі Сполучених Штатів Америки надійшло 515 млн дол. США, що на 16,9% менше порівняно з 2008 р. Лідуючі позиції також займають Німеччина, Сполуче-

не Королівство, Кіпр, Італія, Греція та Ізраїль [10]. Водночас структура надходжень обсягів приватних грошових переказів в Україну (табл. 3) демонструє, що в період 2008–2015 рр. вони в основному здійснювалися через кореспондентські рахунки банків, міжнародні платіжні системи та неформальні канали.

Принагідно зауважимо, що приватні грошові перекази мігрантів мають позитивний вплив і на мультиплікативний ефект. Так, у Таджикистані за 1999–2008 рр. тільки офіційні обсяги грошових переказів (через фінансово-банківську систему) становили 120% ВВП країни у 2008 р. Якщо у Вірменії, Камбоджі та Узбекистані до офіційних переказів додати неофіційні (надходять за «тіньовими» каналами), то їх обсяги також досягнуть розміру ВВП цих країн [12].

Грошові трансферти мігрантів є одним із найстабільніших джерел надходження іноземного капіталу в країні, значно випереджаючи прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції та міжнародну технічну допомогу, які досить циклічно зростали і спадали [13]. Проведений аналіз надходження прямих іноземних інвестицій та приватних грошових переказів в Україну (рис. 4) показує, що якщо у 2008 р. їх обсяги більше, ніж у 1,5 разу

Таблиця 3

Структура надходжень обсягів приватних грошових переказів в Україну за період 2008–2015рр., млн дол. США

Показник	Рік							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Надходження, усього	6177	5370	5862	7019	7526	8537	6489	5154
з них:								
через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252	3278	3293	2410	2006
у % до загальної суми надходжень	53,02	52,74	50,48	46,33	43,56	38,57	37,14	38,92
через міжнародні платіжні системи	2097	1825	2126	2804	3213	4084	3190	2135
у % до загальної суми надходжень	33,95	35,29	36,27	39,95	42,69	47,84	49,16	41,42
неформальними каналами	805	713	777	963	1035	1160	889	1013
у % до загальної суми надходжень	13,03	13,28	13,25	13,72	13,75	13,59	13,7	19,65
Довідково: обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3	4,7	4,9	5,7

Джерело: складено за [10].

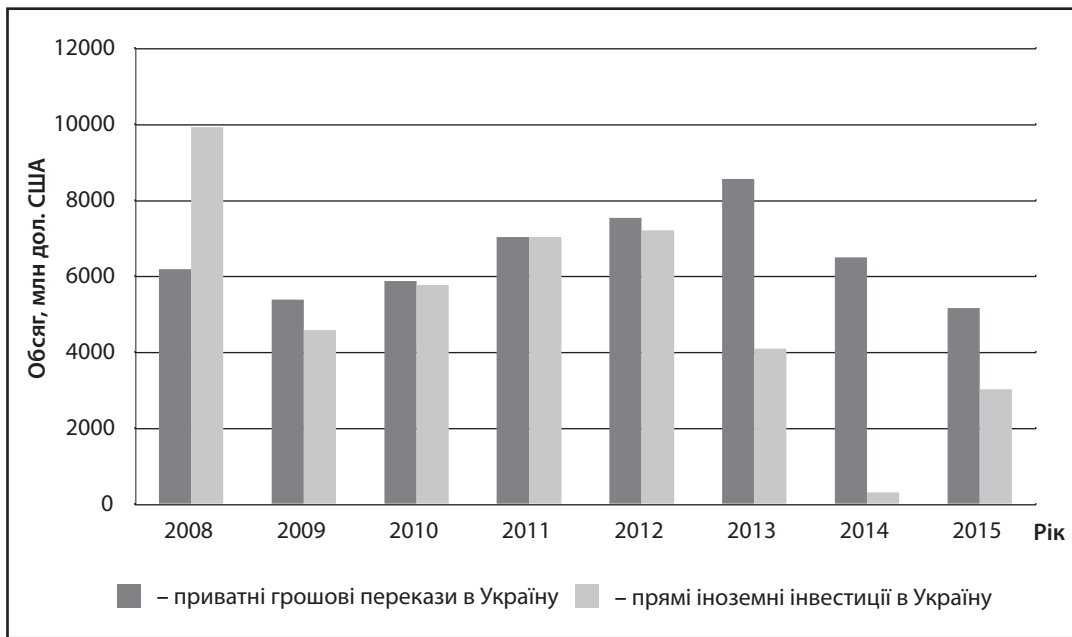

Рис. 4. Порівняльний аналіз обсягів приватних грошових переказів і прямих іноземних інвестицій в Україну, млн дол. США

Джерело: складено за [10].

перевищували обсяги приватних грошових переказів мігрантів, то у 2013 р. вони зменшились у 2 рази, а у 2014 р. впали аж на 92,7% у порівнянні з попереднім роком. Так, якщо обсяги надходжень приватних грошових переказів в Україну у 2014 р. склали 6489 млн дол. США, то прямих іноземних інвестицій надійшло лише 299 млн дол. США. Отже, приватних грошових трансфертів у 2014 р. надійшло майже у 22 рази більше за прями іноземні інвестиції. Однак у 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій склав 3012 млн дол. США, що майже в 2 рази менше за обсяг приватних грошових переказів.

Прямі іноземні інвестиції дуже відчутно піддаються впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, на відміну від приватних грошових переказів, які є більш стабільними, менше реагують на політичну та економічну ситуацію у країні. Вочевидь, обсяги приватних грошових переказів за останні роки лише зростають, що дає змогу краще передбачити їх гарантовану суму надходження до України.

Водночас, грошові перекази мігрантів знецінюють значимість власної праці особистості, провокують зниження економічної активності та орієнтацію на виїзд за кордон, що може призвести до дефіциту робочої сили, загальмувати майбутній економічний розвиток України [11].

Ще одним позитивним наслідком трудової міграції є зменшення напруги на ринку праці. Еміграція робочої сили приводить до зменшення рівня безробіття в Україні. За останніми даними Держкомстату України, у країні у 2014 р. налічувалося 1847,1 тис. безробітних осіб працездатного віку, що становить 9,7% від економічно активного населення даної вікової групи [3]. За даними на лютий 2016 р. кількість зареєстрованих безробітних склала 508,2 тис. осіб, а потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад) на даний період склала

38,9 тис. осіб, тобто навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) складає 131 особу [3]. Така ситуація на ринку праці просто змушує мешканців України емігрувати.

За певних умов позитивним може виявитися вплив трудової міграції й на освітній рівень населення України. Перебуваючи в іншій країні, робоча сила може підвищувати свою кваліфікацію, професійні навички та загальноосвітній рівень, долучатись до передового управлінського та виробничого досвіду іноземних суб'єктів господарювання. Таким чином, відбувається підвищення конкурентоздатності трудових ресурсів, які після повернення на батьківщину зможуть використати набуті ними знання на користь своєї держави. Проте подібна ситуація ймовірна лише за умови вдалого працевлаштування в іншій країні за спеціальністю.

З огляду на це, сьогодні можна з упевненістю говорити про те, що трудова міграція підвищує попит на вищу освіту в Україні, адже гроші, зароблені за кордоном, досить часто використовуються для навчання дітей мігрантів або їх самих у вищих навчальних закладах.

Негативний вплив на освітній рівень населення України спричиняє проблема «відпливу умів». Унаслідок відтоку за кордон висококваліфікованих кадрів в Україні гальмується розвиток науково-технічного прогресу. Еміграція спеціалістів з технічних спеціальностей призводить до зниження ефективності виробничого процесу, у який перестають запроваджуватися результати науково-технічних розробок.

У 2014 р. більша частина трудових мігрантів України мали базову або повну вищу освіту, майже чверть – професійно-технічну (рис. 5).

Багато людей мігрують через неможливість знайти роботу в Україні, оскільки певний час до прийняття рі-

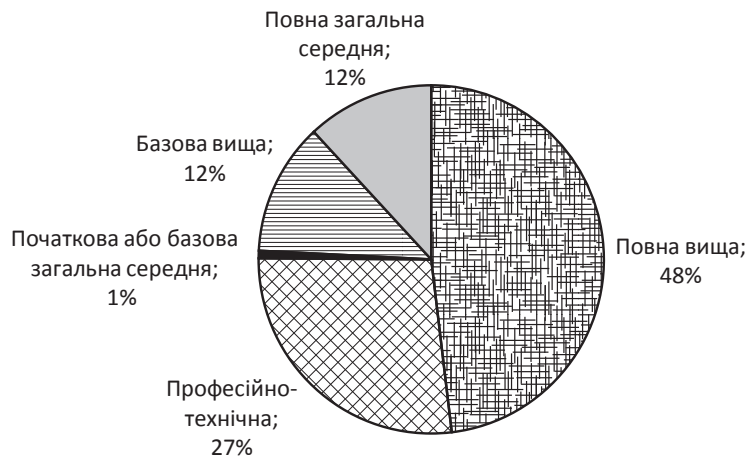

Рис. 5. Структура громадян України, які тимчасово працювали за кордоном (за рівнем освіти), %

Джерело: складено за [10].

шення про міграцію вони були лише частково працевлаштовані або безробітні. Це означає, що «відплив умів» і втрата кваліфікації є тими чинниками, які виштовхують з України молодь, в основному через невідповідність результатів системи освіти потребам ринку праці.

Унаслідок виїзду робочої сили з України відбувається відчутне послаблення національної економіки, оскільки за кордон мігрує конкурентоспроможна частина населення. Це, своєю чергою, радикально знижує трудовий потенціал, який є головним фактором соціально-економічного розвитку суспільства. Уже сьогодні окремі види діяльності національної економіки відчувають гостру нестачу працівників різного профілю, що з часом може загрожувати національній безпеці України.

До безпосередньо негативних проявів трудової міграції українців слід віднести й те, що переїзд в іншу країну може становити неабияку загрозу для безпосередніх заробітчан. На іноземних ринках праці більшість із них стикається зі сваволею роботодавців. Оскільки мігранти позбавлені адекватного соціального захисту, то існує небезпека опинитися в нелюдських умовах проживання чи праці.

Значним є перелік ризиків, пов'язаних із переміщенням української робочої сили за кордон, і в соціальній сфері. Активізація міграційних процесів веде до руйнування родин заробітчан, якщо термін перебування за кордоном одного з її членів сягає декількох років. Ще одним ганебним явищем, до якого призводить трудова міграція, є так зване «соціальне» сирітство дітей, коли останні приречені на самотнє зростання при живих батьках.

ВИСНОВКИ

Отже, вплив міжнародної трудової міграції на економіку України є досить неоднозначним. На нашу думку, від дієвості державної міграційної політики, здатності належним чином управляти зовнішніми потоками населення й забезпечувати передумови задля попередження негативних проявів міжнародного переміщення робочої сили залежить, наскільки позитивним може бути соціально-економічний зиск від трудової міграції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. International Migration Report 2015. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf
2. Міграція в Україні. Факти і цифри // Міжнародна організація з міграції. 2013. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.org.ua>
4. International Migration Levels, Trends and Policies. Part one. 2006. URL: http://www.un.org/esa/population/publications/2006_MigrationRep/part_one.pdf
5. International Migration. 2009. URL: http://www.un.org/esa/population/publications/2009Migration_Chart/ittmig_wallchart09.pdf
6. International Migration. 2013. URL: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/wallchart2013.pdf>
7. Показники діяльності ДМС за 2015 р. // Державна міграційна служба. 2015. URL: <http://dmsu.gov.ua/images/files/statistic/Statistic15.pdf>
8. Міграція українців: 5 країн, куди найчастіше їдуть. 2016. URL: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1567115>
9. Міграція як чинник розвитку в Україні // Міжнародна організація з міграції. 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
10. Офіційні статистичні матеріали Національного банку України. URL: bank.gov.ua
11. Трудова міграція і соціальний капітал Західного регіону України: проблеми і підходи до їх розв'язання: матеріали засідання «круглого столу» за ред. Писаренко С. М., Чекан І. А. Львів: ЛФ НІСД, 2005. 60 с.
12. Гайдуцький А. Як Україні подвоїти ВВП? І яким шляхом йти країні. URL: http://gazeta.zn.ua/finances/kak-ukraine-udvoit-vvp-i-kakim-putem-idti-strane-_html
13. Гайдуцький А. П. Роль міграційного капіталу у забезпеченні макроекономічної стабільності країни. Фінанси України, 2007. № 7. С. 20–34.

REFERENCES

Haidutskyi, A. "Yak Ukraini podvoityi VVP? I yakym shliakhom ity kraini" [As Ukraine GDP to double? And way to go country]. http://gazeta.zn.ua/finances/kak-ukraine-udvoit-vvp-i-kakim-putem-idti-strane-_html

Haidutskyi, A. P. "Rol mihratsiinoho kapitalu u zabezpechenni makroekonomichnoi stabilnosti krainy" [The role of migration capital in the macroeconomic stability of the country]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (2007): 20-34.

"International Migration Levels, Trends and Policies. Part one. 2006". http://www.un.org/esa/population/publications/2006_MigrationRep/part_one.pdf

"International Migration. 2009". http://www.un.org/esa/population/publications/2009Migration_Chart/ittmig_wallchart09.pdf

"International Migration. 2013". <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/wallchart2013.pdf>

"International Migration Report 2015". http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf

"Mihratsiia ukrainsiv: 5 krain, kudy naichastishe idut. 2016" [Migration of Ukrainians: the 5 countries where most go. 2016]. <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1567115>

"Mihratsiia yak chynnyk rozvytku v Ukraini" [Migration as a development factor in Ukraine]. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. 2016. http://iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf

"Mihratsiia v Ukraini. Fakty i tsyfry" [Migration in Ukraine. Facts and figures]. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf

"Ofitsiini statystychni materialy Natsionalnoho banku Ukrainy" [Official statistics of the National Bank of Ukraine]. bank.gov.ua

Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.org.ua>

"Pokaznyky diialnosti DMS za 2015 r." [Performance indicators of GTS for 2015.]. Derzhavna mihratsiina sluzhba. <http://dmsu.gov.ua/images/files/statistic/Statistic15.pdf>

Trudova mihratsiia i sotsialnyi kapital Zakhidnoho rehionu Ukrainy: problemy i pidkhody do yikh rozviazannia: materialy zasidannia «kruhloho stolu» [Labour migration and social capital of the Western region of Ukraine: problems and approaches to their solution: materials of the meeting "round table"]. Lviv: LF NISD, 2005.